

4. Гула В., Дзяворук А., Бойко В., Андрушко В. Загальні засади координаційної діяльності органів охорони державного кордону з питань здійснення прикордонного контролю у пунктах пропуску. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : військові та технічні науки.* 2021. № 2 (85). С. 43–57.

УДК 331.556.2+314.15.045

DOI: 10.31733/15-03-2024/1/289-291

Лілія ЛІСНИЧЕНКО

провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Міграційні процеси в країні мають великий вплив як на економічний, політичний та культурний потенціал суспільства безпосередньо країн походження та прийому мігрантів, так і на світову стабільність у цілому. Війна в Україні лише посилила міграційні процеси в державі, які тривають не один рік. Якщо до повномасштабного вторгнення військ РФ основними мотивами переміщення українців були пошук кращих можливостей для праці, навчання, порятунку від природних катастроф або родинні обставини, то в останні два роки основною причиною переміщення наших громадян стало погіршення безпекової ситуації в країні внаслідок постійних ракетних обстрілів та активних бойових дій на значній території країни. На жаль, більшість громадян прифронтових зон вимушені залишати власні домівки і тікати в пошуках бодай якогось мирного існування. На початку повномасштабного вторгнення стан міграційних процесів в Україні набув катастрофічних масштабів. Так, за даними дослідження Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) в період 24.03–01.04.2022 внутрішньо переміщеними особами стали 7,1 млн громадян або 16 % населення країни, серед яких переважали жінки (59 %); було багато вагітних жінок, жінок з малими дітьми, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та хронічними захворюваннями [1]. За підрахунками ООН, за межі країни виїхало 3,3 млн осіб, переважно жінки і діти [2]. Тоді найбільше біженців з України прибуло до Польщі – понад 2 млн осіб, Молдови – понад 518 тис., Румунії – понад 359 тис., Угорщини – майже 300 тис. та Словаччини – понад 240 тис. [3].

Згодом ситуація дещо стабілізувалась і українці почали потроху повертатися додому. Звичайно, лише ті, які мали куди повертатися. Адже через війну в Україні станом на початок 2024 р. зруйновано понад 250 тис. об'єктів житлового фонду [4].

За даними Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, обсяг внутрішньої міграції станом на початок 2024 р. становив 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб. З них 3,8 млн (78,9 %) – повнолітніх осіб та 1,0 млн (21,1 %) – осіб до 18 років, 40,2 % чоловіків та 59,8 % жінок, переважно у віці 31–50 та 61–70 років [5]. Дані міжнародних організацій щодо ВПО в Україні дещо відрізняються від офіційних даних державних організацій країни. Так, станом на кінець 2023 р. МОМ зазначила, що орієнтовна кількість ВПО в Україні – 3,52 млн. Найбільше зареєстровано ВПО у Дніпропетровській (390 тис. осіб), Харківській (356 тис. осіб) та Київській (335 тис. осіб) областях. Серед загальної кількості зареєстрованих ВПО 61 % жінок та 39 % чоловіків, 4 % з них мають статус інвалідності. За віковим розподілом найбільше ВПО 18–59 років (53 %), до 18 років – майже чверть (27 %), і п'ята частина – особи понад 60 років (20 %) [6].

Також згідно з результатами Двадцять другого загальнонаціонального опитування «Настрої та економічне становище населення», проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 01.06–02.06.2023 (вибірка 1000 респондентів), частка респондентів, які були змушені покинути місце постійного проживання, складає 18 %, найбільше переселенців серед вихідців зі східного макрорегіону – понад 60 %. 75% серед переміщених осіб висловлюють намір повернутися додому: 12 % – найближчим часом, 14 % – хочуть повернутися, але ще почекають, 49 % – повернуться, але після закінчення війни. Водночас 19 % зазначили, що вже не повернуться додому, і цей відсоток зріс удвічі порівняно з літом 2022 р. [7]. За даними

опитування, проведеного Агентством ООН у справах біженців (УВКБ ООН) протягом квітня–травня 2023 р., 82 % ВПО планують або сподіваються повернутися до свого місця проживання. Після переміщення 50 % ВПО змогли повернутися до рідних регіонів з короткостроковими візитами, які допомагають людям підтримувати зв'язки з родинами та громадами й ухвалювати обґрунтовані рішення щодо умов можливого повернення. За даними дослідження, Миколаївську, Чернігівську, Київську та Харківську області, а також м. Київ, було зазначено серед районів запланованого повернення. Безпеку та захист респонденти назвали основними факторами, які перешкоджають переміщенням особам повернутися додому зараз, а доступ до основних послуг, житла, роботи та засобів до існування було визначено умовами, що сприяють поверненню [8].

Звісно, одним з основних чинників швидкої адаптації та соціалізації ВПО є їх працевлаштування та належний рівень матеріального забезпечення. Зокрема, на кінець 2024 р. 2,6 млн осіб цієї категорії отримують соціальні виплати від держави відповідно до статусу ВПО [9]. Майже 3,5 тис. ВПО отримали ваучери на навчання, перекваліфікацію та підвищення кваліфікації [10].

Щодо зовнішньої міграції, то тут ситуація дещо складніша. Адже станом на кінець 2023 р., за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), за кордоном знаходилося 6,3 млн біженців з України, з них 5,9 млн осіб зафіксовано в Європі та 403,6 тис. осіб в інших країнах [11].

За даними Євростату, станом на 31.12.2023 статус тимчасового захисту в ЄС отримали 4,31 млн громадян України, які втекли з країни через російське вторгнення. Основними країнами ЄС, які приймали бенефіціарів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1,25 млн осіб або 29,0 % від загальної кількості), Польща (954,8 тис. осіб або 22,1 %) та Чехія (373,0 тис. осіб або 8,7 %). Порівняно з кінцем листопада 2023 р. найбільше абсолютне зростання кількості бенефіціарів спостерігалось в Німеччині (+15,3 тис.; +1,2 %), Чехії (+3,7 тис.; +1,0 %) та Іспанії (+2,3 тис.; +1,2 %). Дещо зменшилася кількість бенефіціарів в Італії (-125 осіб; -0,1 %), Франції (-245 осіб; -0,4 %) та Польщі (-315 осіб; -0,0 %) [12].

За даними опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 04.07–11.07.2023 (вибірка 2113 респондентів, українці віком від 18 років і старші, які знайшли тимчасовий прихисток у 31 країні Європи після 24.02.2022), основна частина опитаних (59 %) перебуває в Європі приблизно рік. Найбільше таких серед українців, які виїхали зі Сходу країни (69 %) та столиці (72 %). Ще 8% перебувають в Європі майже півроку, 4 % – кілька місяців. 49% українців, які переїхали після вторгнення, не хотіли б залишитися жити за кордоном, а 33 % мають такий намір. Майже кожен п'ятий (18 %) вагається з рішенням, повертатися чи залишатись [13].

На бажання постійного проживання за кордоном впливає багато чинників, зокрема умови проживання та можливість працевлаштування. Так, 49 % опитаних українських біженців в Європі працевлаштовані. Найбільше працевлаштованих українців у Східній Європі (67 %), найменше – у Західній Європі (35 %). Найменше працевлаштованих українців, які приїхали з Півдня та Сходу країни, а також з Києва. Серед тих, хто добре володіє місцевою мовою, більшість працевлаштовані. Серед працевлаштованих понад 80 % мають роботу в країні перебування, 14% – в Україні або одразу в кількох країнах. Рівень працевлаштування серед чоловіків майже у 1,5 рази вищий, ніж серед жінок. Серед респондентів, які не мають дітей, зайнятість вища, ніж серед тих, хто має. Серед осіб з дітьми 14 % не працюють через необхідність доглядати дитину. Четверть респондентів у віці 16–24 років не працюють через навчання [13].

Болючим питанням для держави в майбутньому постане повернення українців додому. За даними комплексного дослідження, проведеного Лабораторією законодавчих ініціатив протягом грудня 2022 р. – липня 2023 р. (вибірка 1032 респондентів, які виїхали за кордон), 70 % респондентів точно або радше не повернуться в Україну до завершення війни. У регіональному розрізі точно не планує повертатися до України до завершення війни кожен третій опитаний зі Сходу України (33 %) та кожен четвертий із Півдня (25 %). Також майже 70 % опитаних планують повернутися саме до того населеного пункту, звідки виїхали. Серед основних умов повернення в Україну респонденти зазначили припинення бойових дій, обстрілів і завершення війни (34 %); наявність роботи і гідної заробітної плати (32 %); ефективну боротьбу з корупцією в країні (20 %) [14].

За даними дослідження, проведеного науковцями Міждисциплінарної лабораторії дослідження війни в Україні Університету Національної Освітньої Комісії в Кракові

протягом жовтня–листопада 2023 р. (вибірка 466 респондентів), 42 % опитаних мають намір повернутися до України. Найсуттєвішими факторами повернення на Батьківщину респонденти вказали: закінчення війни (67 %), добре оплачувана робота в Україні (38 %), ліквідація корупції (31 %), любов до України (31 %), вищий рівень життя в Україні (28 %), бажання жити і розвиватися в Україні (27 %) [15].

Загалом держава активно працює в напрямі поліпшення міграційної політики в країні. Зокрема, Урядом схвалено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2023 року та затверджено Операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 роках. Стратегія спрямована на створення умов, за яких внутрішньо переміщені особи не потребуватимуть спеціальної допомоги чи захисту у зв'язку з їх переміщенням і зможуть в повному обсязі користуватися своїми конституційними правами без будь-якої дискримінації, в тому числі за походженням чи фактом внутрішнього переміщення [16]. Також проводиться постійна робота щодо покращення послуг для громадяни України за кордоном. Зокрема, у сфері отримання/обміну документів збільшено кількість відокремлених підрозділів ДП «Документ» в країнах із найбільшою кількістю громадян України з метою полегшення та пришвидшення оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон та надано можливості дистанційного обміну посвідчення водія на право керування транспортним засобом та видачі нового у разі втрати тощо.

Однак, підсумовуючи зазначені вище дані опитувань та статистичних звітностей щодо міграційних процесів, які відбуваються з українцями протягом двох років повномасштабного вторгнення, констатуємо кричущу необхідність проведення значної роботи з боку державних органів у сфері міграційної політики. Адже відмічається збільшення негативних настроїв серед ВПО, зокрема щодо їхнього матеріального становища та зростання орієнтації на зовнішню міграцію. Серед зовнішніх мігрантів збільшується відсоток тих, хто вже не бачить себе мешканцем нашої держави, поступово адаптуючись до країни, в якій знайшов прихисток.

1. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 2 (24 March – 1 April 2022). *IOM*. URL : <http://surl.li/rbmkw>.
2. Куди українці їдуть від війни: скільки наших виїхало, куди та що їм пропонують. *TCH*. URL : <http://surl.li/bzafz>.
3. ООН: Понад 3,3 мільйона людей залишили Україну через війну. *DW.com*. URL : <http://surl.li/rbiwa>.
4. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зростає до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *KSE*. URL : <http://surl.li/qmbob>.
5. Аналітика. Кількість зареєстрованих облікованих ВПО. *ІОЦ*. URL : <https://www.ioc.gov.ua/dashboards/vpo/>.
6. Україна – базова територіальна оцінка зареєстрованих ВПО – Раунд 31 (грудень 2023). *IOM*. URL : <http://surl.li/qtefa>.
7. Двадцять друге загальнонаціональне опитування. Настрої та економічне становище населення (1-2 червня 2023). *Рейтинг*. URL : <https://is.gd/BuOlv7>.
8. Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPS from Ukraine #4. *UNHCR*. URL : <https://is.gd/rjvp1T>.
9. В Україні налічується 4,9 мільйона внутрішніх переселенців – Верещук. *Укрінформ*. URL : <http://surl.li/pahftf>.
10. Держава шукає додаткові можливості для працевлаштування внутрішніх переселенців. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL : <http://surl.li/pakspn>.
11. Ukraine situation Flash Update #62. *UNHCR*. URL: <http://surl.li/pakqi>.
12. Over 4.3 million people under temporary protection. *eurostat*. URL : <http://surl.li/qtevh>.
13. Всеєвропейське дослідження українців у Європі : порівняльне дослідження. 2023. 67 с. URL : <https://is.gd/zGuJqr>.
14. Соціологічне дослідження: Чи повернуться в Україну біженці після завершення війни? *Лабораторія законодавчих ініціатив*. URL : <https://is.gd/V8CHec>.
15. Blisko połowa Ukrainek, które uciekły przed wojną do Polski, chce tu zostać. *ORZEL INNOWACJI KONKURS DLA START-UPÓW I INNOWACYJNYCH FIRM*. URL : <http://surl.li/qtffk>.
16. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 312-р. URL : <http://surl.li/>